

EGYETEMESSÉG ÉS SOKFÉLESÉG A "DOMINUS IESUS" NEMZETKÖZI FOGADTATÁSÁRÓL

A 2000. esztendőben a katolikus egyház ünnepi istentiszteletekkel, a világ hívő közösségének változatos arculatát megjelenítő találkozókkal, az evangélium éltető erejét tanúsító szimbolikus cselekményekkel emlékezett meg a megváltás nagy jubileumáról. Amint várható volt, a szentév alkalmából a Tanítóhivatal markáns teológiai dokumentumot is kibocsátott. A Hittani Kongregáció "Dominus Iesus" kezdetű, 2000. augusztus 6-án kelt - noha a pápa kérésére csak a szentévi ifjúsági találkozó után, szeptember 5-én publikált - nyilatkozata "Jézus Krisztus és az Egyház egyetlen és egyetemesen üdvözítő voltáról" (a továbbiakban: *DI*) [\(1\)](#) az egyház jelenkori szituációját felmérve jelenti ki: "A keresztény hit és a többi vallásos hagyomány közötti dialógus elméleti elmélyítése és gyakorlata új kérdéseket vet föl, melyekkel a kutatás új ösvényein próbálnak szembesíteni, olyan tételket fogalmazva meg és olyan magatartási formákat sugallva, melyeket gondosan kell mérlegelnünk. A jelen nyilatkozat emlékeztetni akarja a püspököket, a teológusokat és az összes katolikus hívőt az e tárgykörbe tartozó, mellőzhetetlen tanításokra, melyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a teológiai reflexió olyan megoldásokat találjon, melyek összhangban vannak a hitlételeménnyel és válaszolnak korunk kulturális igényeire" (*DI*, 3).

Kétségtelen, hogy a katolikus egyház önértelmezése nehezen választható el a többi világvalláshoz és keresztény közösséghez fűződő viszonyának kérdésétől, amiként fordítottja is áll: a párbeszéd előfeltétele a résztvevők kiinduló pozíciójának tisztázása. Hogyan gondolja el a *DI* önazonosság és - a kultúrákkal való találkozás folyamán szükségképpen megjelenő - "idegen" igazság szembesítését?

A hat részből álló vatikáni megnyilatkozás fejezetcímei a következők: I. Jézus Krisztus kinyilatkoztatásának teljessége és véglegessége; II. A megtestesült Logosz és a Szentlélek az üdvösség művében; III. Jézus Krisztus üdvözítő misztériumának egyetlen és egyetemes voltáról; IV. Az Egyház egyetlensége és egysége; V. Egyház, Isten Országja és Krisztus Országja; VI. Az Egyház és a vallások kapcsolata az üdvösséggel. "A dokumentum legfőbb szándékát már felépítése is jelzi" - írja *Medard Kehl SJ* ("Az egyetlen és a sok egyház", *Stimmen der Zeit*, 2001/1). - "Célja elsősorban olyan teológiai irányzatok elutasítása, amelyek viszonylagosítani próbálják Jézus Krisztus egyedülálló jelentőségét az ember üdvössége szempontjából. E tendenciák főként az angolszász térségben elterjedt pluralista valláseméletben lelhetők fel, de vulgarizált formájuk az európai kulturális térségben is egyre népszerűbb. Arról a felfogásról van szó, amely szerint valamennyi vallás az üdvösség egyenértékű, egymást kölcsönösen kiegészítő útjának tekintendő, Jézus Krisztus a vallásalapítók, illetve üdvözítők egyike, az egyház nem az üdvösség Jézus Krisztustól származó, az ő üdvözítő művét megjelenítő egyetemes szentsége, és az örök üdvösség szempontjából nincs jelentősége annak, hogy valaki (bármilyen formában) az egyházhoz tartozik-e." E felfogással szemben a *DI* azt hangsúlyozza, hogy az Istentől az embernek ajándékozott üdvösség, noha a látható egyházon kívül - éppenséggel más vallásokban, sőt azok segítségével is - megtalálható, nem Jézus Krisztus és az egyház *nélkül*, s nem Isten Jézus Krisztusban megtörtént önkinyilatkoztatásától függetlenül áll fenn. Az Istentől érkező mindenfajta üdvösség, öltön bármilyen konkrét vallási formát, mélyen összefügg a Jézus Krisztus által elhozott és az egyházban hirdetett üdvösséggel. A kereszténységen kívül minden

üdvösségút éppen azért lehet az üdvösség útja, mert a maga módján Jézus Krisztus egyetlen és alapvető üdvösségútjából részesedik, mivel benne van jelen Isten szeretetének teljessége, s minden, ami Isten, és amit Isten önmagából adhat, Őbenne jelent meg emberi formában.

"Ez valamennyi keresztény egyház hitbéli meggyőződése, melytől a katolikus egyházban csupán néhány teológus tér el" - kommentálja Kehl a Hittani Kongregáció tételeit. - "Nagyon is ésszerű és illő tehát, hogy hitigazságainkat még egyszer világosan végiggondoljuk. Ez nem az intolerancia vagy más vallások leértékelésének jele, hanem annak megerősítése, hogy a vallásközi dialógusból nem mellőzhető az igazság kérdése." *Walter Kasper* püspök, a Hittani Kongregáció tagja, a Keresztény Egység Pápai Tanácsának Titkára ezért jelentheti ki, hogy "a *posztmodernség* eltökélt kiállása a pluralizmus mellett nemcsak filozófiai probléma, hanem az egyház és a teológia számára is roppant kihívás, amely a keresztény hit szívéig hatol". (2) Amint a *DI* tanítja: az igazsággal kapcsolatos saját meggyőződésünk szilárd képviselője és a tanulékony nyitottság mások meggyőződéssel képviselt igazsága iránt korántsem zárják ki egymást, ellenkezőleg: ezek alapozzák meg az őszinte és messzire vezető párbeszédet.

A recepció első hulláma

A *DI*-t főként az ökumenikus mozgalomban kevésbé tevékenykedő katolikus püspökök és teológusok fogadták elismerőleg. Az Egyesült Államokban *Joseph A. Fiorenza* galveston-houstoni püspök, a Katolikus Püspökök Nemzeti Konferenciájának elnöke üdvözlő állásfoglalást tett közzé, előrebocsátva, hogy "az egyház tanításának összegzésével és tisztázásával a Hittani Kongregáció ismételten értékes szolgálatot tett". *Pierre Eyt* bíboros, a Francia Püspöki Kar doktrinális bizottságának elnöke a francia kiadáshoz írt részletes bevezetőjében a *DI* igazsága mellett érvel, s végül annak a - nehezen vitatható - meggyőződésének ad hangot, hogy "Isten, Krisztus és az egyház egyetlensége a Szeretet, a Hit és az Üdvösség egyetemességét sugározza" (*la documentation catholique*, 2000. október 15.). Megemlítendő, hogy Magyarországon a nagy történelmi egyházak néhány vezetője és teológusa ökumenikus vitafórumon végezte el a *DI* gyors értékelését (ld. *Evangélikus Élet*, 2000. november 5.) - a recepció hittudományi távlatait erősen leszűkítve, mivel az ökumené ügyét (s nem pusztán a *status quo* udvarias fenntartását) hathatósabban szolgáló kritikai-teológiai elemzés eszköztárához csak egyes hozzászólók folyamodtak (ld. pl. *Hafenscher Károly* tanulmányát: *Theologiai Szemle*, 2000/6).

A sokoldalúbb megközelítést az is indokolta volna, hogy a *DI* nemzetközi fogadtatását - keresztény teológusok részéről éppúgy, mint a testvéregyházak reprezentatív testületeiben és jó néhány tekintélyes sajtóorgánumban - főként az értetlenség, sőt a hangzatos fordulatokban is kifejeződő megütközés jellemezte. (*Dietmar Neuwirth*: "Ratzinger bíboros torpedói a pápa keresztény egységlátomásai ellen?" című, a bécsi *Die Presse* 2000. szeptember 7-i számában közölt glosszája egyenesen attól tart, hogy a dokumentum, "mindenekelőtt az ökumenizmusban, új jégkorszak kezdetét jelentheti".) A negatív vagy kételkedő visszhangok azonban korántsem merülnek ki az erősödni látszó vatikáni tradicionalizmus ostromozásában. Különböző felekezetű egyházi vezetők mellett a katolikus egyház számos *magas rangú* tisztségviselője is elégedetlenségéről adott számot a *DI* kapcsán, vagy legalábbis rendkívül óvatos fordulatokkal próbálta tompítani a Tanítóhivatal e kevésbé sikeres vállalkozására érkező reakciók életét. A *DI* "az ökumenikus párbeszédhez jobban illeszkedő formában" látott volna napvilágot, magyarázta *Edward Idris Cassidy* bíboros, a Keresztény Egység Pápai Tanácsának elnöke október 18-án Lisszabonban, a Szent Egyed közösség által rendezett vallásközi

találkozó alkalmával, "ha megfogalmazását az egység tanácsra bízzák". E dokumentum "nem az ökumenizmus világának íródott, hanem az akadémiai világnak, néhány ázsiai katolikus teológusnak", azaz "professzorok írták, skolasztikus nyelven. Mi, akiknek a füle jobban hozzászólt a dialógus árnyalt beszédmódjához, rögtön felfigyelünk azokra a nyelvi elemekre, amelyek visszatetszést válthatnak ki, ezért megpróbáljuk ugyanazt másként mondani." (Különös, hogy miközben a *DI* egyértelműen megjelöli címzettjeit: "a püspököket, a teológusokat és az összes katolikus hívőt", több védelmezője is kizárólag egyházi szakértelmiségieknek készült, technikai dokumentumról beszél.) Mindazonáltal, fűzi hozzá joggal Cassidy, "a pápának szükségtelen bizonygatnia, hogy az ökumenikus párbeszéd meggyőződéses elkötelezettje". *Carlo Maria Martini* bíboros, milánói érsek szerint a nyilatkozat "nagyon tömör, aludni kell rá egyet, és elmélyülten kell tanulmányozni (...) Amit a vallások közti párbeszédéről mond, meglehetősen kemény, ezért figyelmes olvasást és különösen alapos tanulmányozást követel meg." Walter Kasper püspök visszafogottan, "a saját nevében" nyilatkozik, amikor a kritikus válaszok alapproblémáját "nyelvi és kommunikációs problémának" tekinti: "a nyilatkozat nyelvi síkja eltér a mindennapi nyelvhasználattól és az újságnyelvtől, de az igehirdetésben és a hitoktatásban megszokott nyelvezettől is, olyannyira, hogy úgyszólván elkerülhetetlen a sorozatos félreértés, sőt az értetlenség is". Túl azon, hogy a szöveg elsősorban *nem az ökumenikus, hanem a vallásközi párbeszéd kérdéseivel* foglalkozik, az ökumenizmus tárgyában "nem mond lényegesen újat, hanem kiélezett megfogalmazásban a II. Vatikáni Zsinat néhány ismert tanítását idézi fel. Mindamellet nem fejt ki átfogóan az ökumené kérdésében képviselt katolikus álláspontot." A protestáns egyházak sem tagadják, hogy "nem a katolikus egyházfelfogás értelmében egyházak (...) Ennek kimondása nem jelent igazságtalanságot velük szemben, hanem éppenséggel komolyan veszi azt a módot, ahogy ezek az egyházi közösségek egyháznak tekintik magukat. Itt, miként másutt is, az elismerés nem kiegyenlítést jelent, hanem a másik elfogadását a maga másságában, hogy ezáltal eljuthassunk az egymásnak ellentmondó különbözőségektől a kiengesztelt különbözőségig" (*Publik-Forum*, 2000/19). A teológus-püspök állásfoglalását kiegészíthetjük *Kilian McDonnell* amerikai bencés hittudós véleményével (*the ecumenical review* 52, 2000. október): Kasper püspök "mint mondotta, egyetért a deklarációban lefektetett elvekkel, habár a szövegből hiányzik a szükséges érzékenység. A tartalom és a hangnem megkülönböztetése helytálló. Csakhogy az ökumenikus és a vallásközi párbeszédben a hangnem: tartalom." Jóval élesebben fogalmaz *Pedro Cassaldiga*, a braziliai Sao Félix do Araguaia püspöke a mexikói *Milenio Diario* című napilapnak adott interjújában: a *DI* "végzetes csapást mér az ökumenizmusra és a keresztény egyházak párbeszédére más vallásokkal, (...) és azt a benyomást kelti, hogy a Vatikán ismét határozott dogmákat hátrahagyva kívánja lezárni az évszázadot, az évezredet s talán *II. János Pál* pápaságát is, hogy ne maradjon hely a kételyeknek, sem szélesebb sáv a szabadságnak". Miközben egyre több teológus hívja fel a figyelmet a vallások közti hiteles párbeszéd szükségességére, "a Vatikánon egyfajta viszketegség vesz erőt: nem a hit iránti hűség kényszere, amelynek fontosságát senki sem tagadja, hanem a nem is annyira katolikus, mint inkább katolicista megfellebbezhetetlensége".

George Carey canterbury érsek, az anglikán egyház primása úgy látja, a *DI* nem reflektál kellőképpen arra a "mélyebb megértésre, amelyre az elmúlt 30 esztendő ökumenikus párbeszéde és közös munkája során jutottunk el". Hite szerint az anglikán egyház "része Krisztus egy, szent, katolikus és apostoli egyházának" (*Publik-Forum*, 2000/18). *Manfred Kock* püspök, a Németországi Evangélikus Egyház tanácsának elnöke szerint az egyház egyetlenségére és egységére vonatkozó passzusok olyannyira egymáshoz rendelik a római katolikus egyházat és Jézus Krisztust, hogy e kijelentések

más egyházak számára elfogadhatatlanok. A reformáció egyházai itt "a rangsor legalján helyezkednek el". Kock, noha pozitívnak ítéli a Jézus Krisztus egyedülvalóságáról és egyetemes üdvörténeti jelentőségéről írottakat ("e krisztológiai koncentráció épp a más vallásokkal folytatott párbeszédben elengedhetetlen"), úgy értékeli, hogy a jelenlegi római katolikus tanítás "szűkítő látásmódot" képvisel, s az egyház jövője ennek dacára ökumenikus jövő lesz. - Az ortodoxia néhány mértékadó képviselőjét sem győzte meg a keleti egyházaknak tett engedmény ("ezekben az egyházakban is Krisztus Egyháza van jelen és működik, jóllehet hiányzik a katolikus Egyházzal való teljes közösség"; *DI*, 17). Az ismert keleti teológus, *Olivier Clément* (Párizs) élesen fogalmaz: "egyházkáromlás azt mondani, hogy az anglikánok és a protestánsok által ünnepeelt eucharisztia üres. Állíthatjuk-e, hogy az ortodoxok közelebb állnak a katolikusokhoz? Erről természetesen meg vagyok győződve; jó volna azonban egy lépéssel messzebbre mennünk, megmutatva, hogy az ortodoxok és a katolikusok közeledése az anglikánokra és a protestánsokra nézve is pozitív következményekkel jár". A vallásközi dialógus vonatkozásában pedig "lehetetlen azt mondani, hogy - mint Ratzinger véli - a kereszténység a szó intézményi értelmében az üdvösség egyetlen útja. Tagadhatatlan, hogy több isteni ökonómia van, s a Szentlélek mindenütt működik. Miért ne jelenthetnék ki, hogy Krisztus végsősoron minden embert magában hordoz - de az egyes vallási hagyományokon belül, s nem kizárólag az egyház révén." (3) - I. *Bartholomaios*z konstantinápolyi pátriárka leszögezi: "A Dominus Iesus nem viszi előbbre az ökumenikus párbeszédet, mivel a benne megszólaló feltétlenség-igénnyel bármely egyház felléphetne - minket is beleértve" (*Christ in der Gegenwart*, 2000/51. december 17.).

Félreértések?

Bár a *DI* fejtegetései látszólag egy teológiai részproblémára, a pluralista valláselméletre összpontosulnak, tanbeli hangsúlyait mégsem a vallások teológiájával kapcsolatos bíráló észrevételek hordozzák, hanem azok a krisztológiai és egyháztani kijelentések, amelyek "Jézus Krisztus egyedüli üdvösségszerű műve és Krisztus egyetlen Egyházának a katolikus Egyházban létezése" (*DI*, 4) mellett foglalnak állást. Az egyetlen mondatba sűrített két hitcikkely közül az elsővel - vélekedik Kehl - "voltaképp az egész ökumené egyetérthetne". Éppen ezért feltűnő, hogy a *DI* fogadtatását sokkal inkább jellemezte a teológus-társadalom tiltakozása, mint a tanítást megillető készséges figyelem. Alig egy hónappal a szöveg megjelenése után, 2000. október 1-jén II. János Pál pápa szükségesnek látta, hogy hitet tegyen a nyilatkozat mellett, melyből a "nem katolikus keresztények és más vallások képviselői azt vélték kiolvasni, hogy a Szentszék csak a katolikus egyházat tekinti igazi egyháznak". Márpedig, hangoztatja a pápa, "a Dominus Iesus, amely a Második Vatikáni Zsinat nyomdokain halad, nem azt állítja, hogy a nem keresztényektől megtagadtatik az üdvözülés, hanem azt, hogy ez az üdvözülés végső soron Krisztustól ered", s "pusztán megvilágítja a legfontosabb keresztény elemeket, amelyek ugyanakkor nem gátolják a párbeszédet, hanem megmutatják annak alapjait" (*MTI-Népszabadság*, 2000. október 2.). Csakhogy a bírálók, köztük jeles *katolikus* teológusok, nem ok nélkül olvashatták a Hittani Kongregáció nyilatkozatában, hogy a Szentszék csak a katolikus egyházat tekinti "igazi" egyháznak: "Krisztus Egyháza a keresztények megoszlásai ellenére a maga teljességében kizárólag a katolikus Egyházban létezik", noha „a megszentelés és az igazság sok eleme létezik határain kívül, vagyis azokban az egyházakban és egyházi közösségekben, melyek még nincsenek teljes közösségben a katolikus Egyházzal. De ezen utóbbiakra vonatkozóan állítanunk kell, hogy hatékonyságuk a kegyelemnek és

igazságnak abból a teljességéből ered, amely a katolikus Egyházra van bízva" (*DI*, 16). - *A Frankfurter Allgemeine Zeitung* hasábjain Ratzinger szintén csalódásának ad hangot amiatt, hogy "a nyilvános reakciók, néhány dicséretes kivételtől eltekintve, teljes mértékben figyelmen kívül hagyják a nyilatkozat voltaképpeni témáját". Az evangélikus *Eberhard Jüngel* (megköszönve a dicséretet) a szöveget "a maga egészében" rendkívül alapos munkának tekinti, s az Isten megtestesülése mint az egész emberiség javát szolgáló üdvesemény hangsúlyozásáról éppoly elismerőleg szól, mint az evangélium igazságigényére összpontosító passzusokról, amelyek mintegy "apostoli lendülettel és páli szenvedéllyel" íródtak (*Rheinischer Merkur*, 2000. szeptember 29.). "Ha a Dominus Iesus-t előlről olvassuk, s a végéről elhagyjuk az egyháztani fejtegetéseket, akkor a szöveg minden egyházat arra szólít fel, hogy a középpontra, hitünk élő igazságára összpontosítson. Am ha visszafelé olvassuk, szemünkbe ötlük lehangoló ekkleziológiai célkitűzése." A reformáció egyházaira nézve kimondottan sértő, ha elvitatják (nyilvánvalóan másként értelmezett) egyház-mivoltukat. "Miért ne fejezhetné ki tarka sokféleség az egyház egységét? Az egység nem tűr uniformist. (...) Az egyház már az Újszövetségben sokarcú, mégis egy." - A több mint száz tagegyházat tömörítő Egyházak Ökumenikus Tanácsa nem véletlenül emelte fel szavát a római nyilatkozat ellen, amely egyebek közt így fogalmaz: "Azok az egyházi közösségek (...), melyek nem őrizték meg az érvényes püspökséget és az Eucharisztia misztériumának eredeti és teljes valóságát, nem egyházak a szó sajátos értelmében; mindazonáltal akiket e közösségekben megkeresztelnek, azok a keresztség révén beletestestülnek Krisztusba, s ezért bizonyos, jóllehet tökéletlen közösségben vannak az Egyházzal" (uo.). Amint a máskülönben lojális hangon megszólaló Kehl megjegyzi: "az a tény, hogy a nyilatkozat vallásközi tematikája a IV. fejezetben belkeresztény-ökumenikus tematikával kapcsolódik össze, az egész szöveget megfosztja hatékonyságától, legalábbis a mi tájainkon". Erősen problematikus továbbá, hogy a dokumentum csakugyan a II. Vatikáni Zsinat nyomdokain halad-e, hogy valóban a legfontosabb keresztény elemeket világítja-e meg, s hogy ezek valóban nem gátolják-e a párbeszédet, mely időközben jelentős eredményekhez vezetett - így a megigazulás-tanról szóló evangélikus-katolikus Közös Nyilatkozathoz, amelynek legalábbis a szellemétől a *DI* idegen (vö. *Mérleg*, 1999/4. 416-431. l. és 2000/2. 177-190. l.). Az iratot oly sokan értették félre, hogy már-már kétséges, vajon a Hittani Kongregáció csakugyan azt mondta-e, amit mondani akart. A szándék megítélésének nehézségét jelzi az az elgondolkodtató körülmény is, hogy míg jó néhány katolikus és más felekezeti személyiség a dokumentumot kommentálva - e szemle írója szerint azonban akaratlanul is a párbeszéd egy korábbi stádiumába visszahátrálva - a szöveg javára írja a katolikus beszédpartner kiindulópontjának vatikáni rögzítését, a szigorúbb olvasatok épp azt teszik láthatóvá, hogy a *DI* álláspontja mennyire *nem* azonosítható "a" katolikus dialóguspozícióval. Ezt a kettősséget érzékelteti az alábbi részlet az Európai Katolikus Teológiai Társaság Német Szekciója elnökségének állásfoglalásából: "Végzetes már az a kimondatlan előfeltevés is, melyet az irat közvetít - mindegy, hogy tudatosan-e vagy tudat alatt, szándékoltan vagy akaratlanul -, és amely szerint a beszélő saját pozíciója és saját igénye eleve nem is annyira kérdés, mint inkább valamennyi kérdés egyetlen lehetséges megoldása, ezért hát gyakorlatilag nincs köze az ökumené és a vallásközi párbeszéd gyötrelmes történetéhez és komplex problematikájához. A nehézséget mindenekelőtt az okozza, hogy a római Hittani Kongregáció nyilatkozata, saját állításával ellentétben, nemcsak néhány hitigazságot ismétel meg és tisztáz (*DI*, 23), hanem nyilvánvalóan olyan teológiai nézeteket kíván érvényesíteni és tanítóhivatali tekintéllyel felruházni, amelyek a II. Vatikáni Zsinat középponti kijelentéseit egyoldalúan és szűkítőleg értelmezve, az I. Vatikánomot messzemenőkéig meghatározó centralisztikus és

hierarchológiai egyházkép felé, amelynek a zsinat már búcsút intett." A II. Vatikánum meghaladta az additív, töredékeket összerakosgató "elem-ekkleziológiát". Valamely egyház nem tartozékok egybegyűjtött halmaza, hanem egységes egész, az egyes elemek összevetésével nem adhatunk számot róla.

Azt a hermeneutikailag önmagában is problematikus érvet, hogy a dokumentum pusztán megismétli a II. Vatikánum ekkleziológiai és ökumenikus alapelveit - mintha az új kontextus, az eltelt idő és az ökumenikus dialógus története nem befolyásolná alapvetően az idézetek és utalások jelentését - a *DI* idézéstechnikáját alapos elemzésnek alávetve gondolja végig és cáfolja *Nikolaus Klein* "Amikor egy zsinatot átértelmeznek." című tanulmánya (*Orientierung*, 2000/18. szeptember 30.). Klein megítélése szerint a szöveg "nem veszi tudomásul, hogy az igazságosságért és az emberi jogokért vívott közös harc miként hatotta át és változtatta meg az egyes vallások és egyházak önértelmezését". De módszertani síkon is kívánnivalót hagy maga után a *DI* alábbi megállapítása: "A mai teológiának (...) az a feladata, hogy amikor szemléli a többi vallások tapasztalatait és jelentőségét Isten üdvözítő tervében, megvizsgálja, hogy beleillenek-e és hogyan illenek bele Isten üdvözítő tervébe a többi vallás személyiségei és pozitív elemei" (*DI*, 14). A nyilatkozat rendkívül személytelenül fogalmaz, holott a katolikus egyház a *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúcióban arra kötelezte el magát, hogy magáévá teszi "a mai ember, kivált a szegények és szorongatottak örömét és reményét, szomorúságát és félelmét", mivel meggyőződése, hogy mindez egyúttal "Krisztus tanítványainak öröme és reménye, szomorúsága és félelme". Ez a meggyőződés intette óvatosságra a zsinatot, amikor a katolikus egyházat nem egyszerűen *azonosnak* tekintette Krisztus egyházával - mint Ratzinger tudni véli (vö. *DI*, 16) - hanem így fogalmazott: "Ez az egyház ebben a világban mint alkotmányos és rendezett társaság *subsistit* (megvalósul) a katolikus egyházban" (*Lumen gentium*, 8; a hivatalos magyar fordításban: benne "áll fenn"). A *LG*-ot megszövegező Teológiai Bizottság annak idején egyértelműen rávilágított, miért teszi le voksát a bonyolultabb kifejezés mellett: az egyházak és egyházi közösségek egyház-jellegét a Jézust követő közösség történeti formájával, egyebek közt küzdelmeivel, gyengeségeivel, homályban tapogatózásával és reményével (nem pedig szentségtani kritériumokkal) magyarázta. Ráadásul azt sem határozta meg közelebbről, mely egyházak egyházak és melyek egyházi közösségek. "A *LG* szerkesztéstörténete az evangélikus Eberhard Jüngel figyelemztetését igazolja: az a formula, amely a zsinaton ökumenikus nyitást jelentett, 35 évvel később elzárja az ökumené útját" (vö. E. Jüngel: "Nur die Wahrheit befreit", *Das Deutsche Allgemeine Sonntagsblatt*, 2000. szeptember 15.). E változás "belkatolikus" következményei sem elhanyagolhatóak, hiszen ugyanaz a megfogalmazás, amely annak idején "önkritikai töltetet" hordozott magában (hiszen az egyházat a maga végességében, történelmi küzdelmeivel és konfliktusaival együtt szemlélte), "a feltétlenség-igény jelszavává értelmeződik át".

A *Lumen gentium* szóban forgó szöveghelyének filológiaiilag, ha lehet, még körültekintőbb vizsgálatára vállalkozik "Mit akart a zsinat?" című cikkében (*Orientierung* 2000/23-24, december 15-31. 1.) a felszabadítás-teológia neves dél-amerikai képviselője, *Leonardo Boff* - az egyetlen teológus, akit a *DI* név szerint is említ. Boff cikke arra a kitételre válaszol, amely a szerző "Egyház: karizma és hatalom" című könyvének "subsistit"-értelmezésére hivatkozik - ezt a Hittani Kongregáció már 1985-ben elmarasztalta (*Igreja: carisma e poder*, Ática, Sao Paulo, 1994, vö. Medard Kehl: "Az Egyház: karizma és hatalom, A Leonardo Boff körüli vitáról", *Mérleg*, 1986/1. 31-43. 1.) Boff nézete szerint Krisztus egyháza a katolikus egyházban *kézzelfogható formát ölt és konkrétá válik*, ám korántsem merül ki e konkrét alakzatban (...) Az összes egyház és keresztény közösség *együtt* alkotja Krisztus egyetlen egyházát.

Amellett, hogy a *subsistere* ige "egyetlen jelentésváltozata sem mutat abba az irányba", amelyet Ratzinger bíboros jelöl ki számára, s amely szerint a kifejezés "az igaz Egyház egyetlen *létére* (*subsistentiájá-ra*)" vonatkoznék, az egyházzal szülő zsinati konstitúcióban nincs szó arról, hogy a többi egyházban "csak" az egyház elemei léteznének (ld. *uo.*). Ratzinger azzal, hogy a zsinat szövegébe önkényesen betoldja a "csak" szócskát, "egyházi lényegétől fosztja meg a többi egyházat" - s így ellentmondásba keveredik ugyanazon konstitúció 15. pontjával, ahol nyilvánvaló, hogy az említett "elemek" nemcsak a szentségekre, illetve egyes keresztényekre vonatkoznak, hanem magukat az "egyházakat és egyházi közösségeket" jelentik (értsd: bennük, mint egyház-elemekben valósul meg Krisztus egyháza). A zsinat Teológiai Bizottsága nyomatékmal jelenti ki, hogy "az ökumenikus mozgalom fundamentuma épp e tény elismerése".⁽⁵⁾ s ugyanezt erősíti meg II. János Pál pápa *Ut unum sint* kezdetű enciklikája (1995) a keresztények egységéről: "Amennyiben ezek az elemek megtalálhatók a többi keresztény közösségben, Krisztus egyetlen egyháza hatékonyan jelen van bennük" (11. p.). A közösségekben és egyházakban Krisztus egyetlen egyházával találkozhatunk, jóllehet (még) tökéletlen formában. Ratzinger értelmezése úgy fest - jegyzi meg Boff - "mintha valaki azt állítaná: Ház csak az én házam; a te hajlékod csupán ház-elemeket tartalmaz: téglákat, ablakokat, ajtókat, de nem ház - az alkatrészek ugyanis az én házamból származnak".

Boff bírálatát erősíti meg az oxfordi egyetem (USA) domonkosrendi tanára, *Philip Kennedy* is ("Róma és a relativizmus", *Commonweal*, 2000. október 20.), amikor arra hívja fel a figyelmet, hogy bár a *DI* 45-ször idéz zsinati dokumentumokból, épp "az isteni üdvözítésre vonatkozó legforradalmibb állítást" mellőzi. "Ez természetesen nem más, mint a *Lumen gentium* 16. fejezete, mely ünnepélyesen így tanít: Elnyerhetik ugyanis az örök üdvösséget mindazok, akik önhibájukon kívül nem ismerik Krisztus evangéliumát és egyházát, de őszinte szívvel keresik Istent, és a kegyelem hatása alatt arra törekszenek, hogy teljesítsék akaratát, amelyet lelkiismeretük szavában ismernek fel." A *DI* idézi ugyan a *LG* 15. és 17. fejezetét, de zavarba ejtő módon elsiklik a 16. fejezet fölött. Kétségtelen, hogy szerzőinek nem állt szándékukban azt állítani: az üdvösség teljes mértékben elérhetetlen az egyházon kívül, de a *LG* 16 történelmi jelentősége túl nagy ahhoz, hogy hallgatni lehessen róla. A 16. fejezet ugyanis az ökumenikus kapcsolatok terén öt és fél évszázad óta a legradikálisabb fordulatot hozta, mivel szöges ellentéte a Firenzei Zsinat (1442) dogmatikai tanításának, ti. hogy a pokol tűzére számíthatnak mindazok, akiket haláluk előtt nem fogad be a katolikus egyház.

"Relativista elméletek"?

Úgy tűnik, a *DI*-t az elemzők nemcsak a szövegösszfüggésükből kiragadott zsinati idézetek miatt értékelhetik szűkkeblű megnyilatkozásnak, hanem átfogóbb tematikus egységeinek kidolgozatlansága miatt is. Az aacheni *Missio* Misszótudományi Intézet nyilatkozata szerint ("A Dominus Iesus és a vallások", *Orientierung*, 2000/20. október 31.) a szöveg nem bánik igazságosan azzal a komoly teológiai reflexióval, amelyet főképpen ázsiai teológusok és teológusok, de ugyanígy más földrészek egyházi gondolkodói is a krisztológia, a pneumatológia, az egyháztan és a vallások teológiája terén végeztek. "Az a feltételezés, hogy római dikasztériumok megnyilatkozásai - ha olyan érzékeny kérdést érintenek, mint a más vallásokhoz fűződő viszony - merőben egyházi belügyek és kizárólag az egyházon belüli tájékozódást szolgálják, könnyen cáfolható, hogyha a kibocsátást kísérő sajtókonferenciára és a médianyilvánosság más formáira gondolunk. Ha igaz, hogy mindaddig nem lesz béke a földön, amíg a vallások nem élnek békében egymással, akkor a más vallásokra és ezek helyi értékére vonatkozó

kijelentések nemcsak teológiai jelentést hordoznak, hanem abban a kontextusban kell elhelyeznünk őket, amely a feszültségek enyhítését célzó világméretű törekvésekből, valamint a keresztényeket sok helyütt, főként Ázsiában kisebbségi helyzetbe kényszerítő vallási pluralizmusból adódik. A többi vallási hagyomány büszke saját gazdagságára és rossz néven veszi, ha a katolikus hit a felsőbbrendűség abszolút igényével lép fel. (...) Indiai újságírók kétnyelvűséget vetnek a katolikus egyház szemére: ez utóbbi egyrészt hangsúlyozza, hogy alapvető változást szándékozik elérni a más vallásokkal fenntartott kapcsolatában" (elég, ha a zsidóság, az iszlám, a hinduizmus és a buddhizmus nagy ünnepei alkalmából küldött pápai üdvözlőkre, II. János Pálnak az egyház nevében történt nyilvános bűnbevallására vagy a pápa izraeli látogatásának eseményeire gondolunk), másrészt viszont "az új római dokumentum *hitelteleníteni* látszik e kezdeményezéseket", midőn "mondanivalóját olyan abszolutisztikus módon adja elő, mely lehetetlennek tünteti fel a vallások közti párbeszédet". Joggal, hiszen a katolikus hittudományban "teret nyert az a felismerés, hogy immár nem beszélhetünk egyféle teológiáról". A kontextuális és kulturálisan beágyazódott teológiák - miként legújabbban a felszabadítás teológiájának különböző formái, előbb Latin-Amerikában, majd más földrészeken is -, valamint ázsiai és afrikai teológusok írásai az elmúlt évtizedek teológiai reflexiójának figyelemreméltó gazdagságáról és meglepő termékenységéről tanúskodnak. Ezzel szemben "a *DI* nem tartalmaz utalást a szegényekre és a szegények melletti alapvető döntésre, amely az ún. harmadik világ országaiban oly erőteljesen befolyásolta az egyházak teológiai eszmélődését és konkrét cselekvését. A keresztény hit merőben tanbeli és dogmatikai mozzanatainak hangsúlyozása a Jézus Krisztus által elhozott örömhír olyan bemutatásához vezet, amelynek semmi köze a hívők mindennapi életéhez, és e vonatkozásban jelentősége sincs. (...) Az ázsiai teológia az isteni kinyilatkoztatás olyan megközelítésében vállalt kezdeményező szerepet, amelyet a Szent iránti érzékenység hat át, és amelyet az isteni titokkal való találkozás mélységes tisztelete, valamint a Szentlélek megmutatkozásának és működésének járó figyelem tölt el, különös tekintettel arra, ahogy mindez más vallások szertartásaiban és hagyományaiban kifejeződik". Az ázsiai keresztények megváltójuk, Jézus Krisztus melletti döntésüket folytonosságban szemlélik őseik világával, s nem úgy élik át, mint maradéktalan szakítást a múlttal. Az ázsiai püspökök 1998-ban, Rómában megtartott szinódusa lenyűgözően mutatja be Ázsia vallási sokszínűségét, fokozatos előhaladásként ábrázolva azt a folyamatot, melynek során Jézus Krisztus "ázsiai ruhát ölt". Jézus itt úgy jelenik meg, mint aki példázatokban beszélt, betegeket gyógyított, s a szegényeknek és kizsáboltaknak jó hírt hozott. Ebben az összefüggésben "Jézus Krisztus, az egyedüli üdvözítő megvallása a Szentlélek segítségével egy megtérési folyamat végpontját alkotja". A római dokumentum azt a benyomást kelti, mintha a teológiai pluralizmus gazdagságában mindössze a teológiai ortodoxiára és a katolikus hagyomány iránti hűségekre leselkedő veszélyt látna. - "Megosztott tábor" című cikkében (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2000. december 21.) *Martin Kämpchen* a misszióban munkálkodó papok és szerzetesnők aggodalmát közvetíti: "A nyilatkozat évtizedekkel veti vissza az indiai egyház és a hinduizmus párbeszéd-törekvéseit, mivel azt a benyomást mélyíti el, hogy az indiai keresztényeket egyedül a térítés érdekli. Fundamentalista hindu körök kezdettől fogva ezzel próbálják igazolni keresztényellenes propagandájukat és a keresztényeket fizikailag is veszélyeztető támadásaikat." Pedig "ha sikerülne csökkenteni a súrlódási felületet keresztények és hinduk között, nagyobb esély nyílna arra, hogy a kereszténység tartósan befolyásolja India társadalmi életét. Ez nem fokozott térítő tevékenység útján lehetséges - a keresztények aránya Indiában évszázados missziós munka után is csak 2,5% . Fontosabb volna ennél a keresztény értékek hiteles felkínálása, az indiai nép gondolat-

és érzésvilága számára elfogadható formában."

Leonardo Boff a szegényeknek és kitaszítottaknak szóló örömhír elsőbbségének tudatában figyelmeztet a dokumentum teológiai tévedéseire. (6) "Ratzinger bíboros nem a kereszténység mindent megalapozó lényegéről beszél, ezért egész érvrendszere összeomlik. Különösen fájdalmas, hogy a két legfontosabb pontot meg sem említi: nem hirdeti a szeretet középponti jelentőségét és egyetlen szót sem ejt a szegények rangelsőbbségéről. (...) A bíboros pontosan tudja - hiszen minden zsinat megemlíti -, hogy csakis a szeretettől áthatott hit (*fides caritate informata*) üdvözít". Ezért már azáltal is, hogy "szeretetlenül érvel, bebizonyítja: saját rendszerén kívül semmi mást nem szeret. (...) Ennél is kínosabb, hogy a szöveg sehol sem utal a szegényekre. (Nem feledhetjük, mondja Boff, hogy a latin *papa* (pápa) szó a *pater pauperum* rövidítése: szegények atyja.) Jézus és az Újszövetség számára a szegények nemcsak a lehetséges témák egyikét jelentik. A szegények az a hely, ahonnan az evangéliumot mint a megszabadítás örömhírét fedezhetjük fel. (...) A teológiai hagyomány mindig is helyesen érvelt: ahol Krisztus, ott az egyház. Krisztus azonban a szegényeknél van. A szegényekre irányuló kérdés alapzatán nyitott és gyümölcsöző ökumenikus mozgalom bontakozhatnék ki, egységben minden egyházzal, vallással, spirituális hagyománnyal és minden jóakarató emberrel."

Krízisdokumentum

Mi készíthette a Hittani Kongregációt egy előre sejtetően vihart kavarázó nyilatkozat kibocsátására? Egyfelől kétségkívül az az igazság-fogalom, amelyre Ratzinger bíboros teológiai nézetei épülnek (vö. *Mérleg*, 2000/3. 292-309. 1.), s amelyet a hittani Kongregáció prefektusa az ezredforduló vallási és világnézeti relativizmusával szemben törekszik érvényesíteni. "Meg kell tanulnunk - idézi *Joachim Wanke* erfurti katolikus püspököt, a németországi Keresztény Egyházak Munkaközösségének elnökét a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (2000. szeptember 9.) -, hogyan kössük össze az igazság igényét az idegen, jelesül pedig vallási meggyőződések tiszteletével." A feltétlenség-igény egyik zavarbaejtő következménye a Hittani Kongregáció 2000. június 30-án kelt jegyzete is, amely a "testvéregyházak" kifejezést - az evangélikus-katolikus megigazulás-nyilatkozat után is - csak azokra az egyházi közösségekre nézve engedi meg, amelyek "megőrizték a püspökséget és az érvényes eucharisziát". A Vatikán hivatalos teológiája láthatóan nehezen boldogul a katolikus hitértelmezés napjainkban ismét megkerülhetlenné vált többszólamúságával, amely nem kordivat, hanem az idő és az üdvösségtörténet eseménye, és amelynek legnyilvánvalóbb jele a legutóbbi egyetemes zsinaton fordulóponthoz érkezett megújulási folyamat: az "idők jeleire" irányuló figyelem elmélyülése (vö. *Mérleg*, 2000/1. 37-49. 1.). A teológia centralizálásának Rómában újólag felerősödő tendenciája egyenesen következik a "központilag vezérelt, sok tekintetben mindmáig abszolutista alkotmányra emlékeztető egyházszerkezetből", amelynek alapelvét II. János Pál egyik beszéde így összegzi: "A helyi egyház az egyetemes egyházban és belőle él". Ez az alapelv *Bernd Jochen Hilberath*, a tübingeni egyetem fundamentálteológia-professzora szerint csak "strukturális eretnesség" árán válthatja fel a II. Vatikáni Zsinat sarkalatos kijelentését, amely így hangzik: "Krisztusnak ez az egyháza valóságosan jelen van a hívek valamennyi törvényes helyi közösségében: amennyiben pásztoraikhoz ragaszkodnak, őket is egyházaknak nevezi az újszövetségi szentírás" (*LG*, 26). A kétféle szemléletmód felcserélése "egyetlen szemináriumi dolgozatban sem állná meg a helyét", jegyzi meg a szerző, "amiért is az *Osservatore Romano* már erősen módosított formában közli a pápai felszólalást" (B. J. Hilberath: "Pápai monarchia helyett püspöki vezetésű helyi egyházak

hálózata", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2000. augusztus 8.). - Másfelől a Vatikán kormányzati struktúrájának egyik működési zavara, a különböző felelősségi körök ("reszortok") összehangolásának hiánya ugyancsak közrejátszhatott a *DI* felemás kidolgozásában. "A Kúriának kollegiális kormányzati struktúrákra van szüksége" című eszmefuttatásában (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2000. december 21.) *Hans Maier* professzor, volt bajor kultuszminiszter, 1976 és 1988 között a Német Katolikusok Központi Bizottságának elnöke, megkockáztatja a kérdést: "vajon a hittani testület az összes érintettel való előzetes, beható egyeztetés után, s valamennyi szempontot figyelembe véve is a jelenlegi formájában hozta volna nyilvánosságra *Dominus Iesus* című nyilatkozatát? Nem hinném. Már az is hiba volt, hogy egyszerre vetettek fel két különböző témát: a krisztusi üdvösség egyetemességét a világvallásokhoz való viszonyában, illetve a keresztény egyházak egymás közti kapcsolatát." Ami a pluralista vallásemélet esetében (Maier szerint) érthető és jogos, az nem alkalmazható az ökumenére. "A két téma összekapcsolása egyetlen szövegben talán megfelel az egyik reszort, a Hittani Kongregáció logikájának. Egy kollegiális, kormányzati szempontokat érvényesítő vita során azonban minden bizonnyal fontolóra vették volna legalább a *címzettek*, a *mikor* és a *hogyan*, valamint a *hatás* kérdését." Nem csoda, hogy a nyilvánosság szinte kizárólag az evangélikus testvéregyházakkal szembeni fenntartásokat észlelte, a világ többfelekezeti országaiban zajló ökumenikus együttműködésre nézve nagyon is káros következményekkel. Miként az a félelem is érthető, hogy az egyház szeretetegységét a harmadik évezredben beláthatatlan kockázatoknak teszi ki egy olyan tanító tekintély, amelynek az univerzalitás igényével megfogalmazott dokumentumai részleges véleményt tüntetnek fel örök igazságként, amely a párbeszédre való képtelenség gyanúját ébreszti, és amely az egyház élő és alakuló hagyományát szembeötlően egysíkú teológiai érvekkel azonosítja. (*Mártonffy Marcell*)

LÁBJEGYZETEK:

(1) A *Dominus Iesus* magyarul az interneten:

<http://www.katolikus.hu/roma/domiesus.html>. Diós István ford.

(2) Walter Kasper: "Die Kirche angesichts der Herausforderungen der Postmoderne",

<http://www.kirchen.de/dioezesen/drs/bischof/wkindex.htm>

(3) <http://www.chretiens-et-juifs.org>

(4) Az állásfoglalás megtalálható az alábbi webhelyen: <http://home.t-online.de/home/kath.kirche.giengen/ratz.htm>.

(5) *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani Secundi*, 3. kötet, 7. rész, 35.

(6) Leonardo Boff: "Die römische Ideologie ist totalitär",

<http://www.muenster.de/~angergun/dominus-boff.html>.